

Tadeusz Aleksander

DOI:10.34866/82cf-v489

ORCID: 0000-0001-7808-7554

Recenzja monografii *Edukacja dorosłych. Współczesne strategie i praktyki w Ukrainie i za granicą*

Review of the monograph *Adult Education. Contemporary Strategies and Practices in Ukraine and Abroad*

Key words: adult education, andragogy, lifelong learning, educators' competencies, educational policy in Ukraine.

Abstract: The reviewed publication by Professor Larysa Lukianova, *Adult Education. Contemporary Strategies and Practices in Ukraine and Abroad*, is a monumental scientific work that systematically presents and deeply analyzes the theory and practice of adult education in both national and international contexts.

The author, a distinguished scholar of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, based her study on an exceptionally broad research base of 763 sources, including 544 in foreign languages. The six-chapter book discusses lifelong learning, the concept of andragogy, psychological and organizational aspects of adult learning, the role of educators, and models for preparing teaching staff in adult education.

The book should be considered a modern European textbook of andragogy, which significantly enriches the achievements of adult education sciences. Therefore, it is recommended to translate it into other languages due to its international cognitive value.

Słowa kluczowe: edukacja dorosłych, andragogika, uczenie się przez całe życie, kompetencje edukatorów, polityka edukacyjna Ukrainy.

Streszczenie: Recenzowana publikacja profesor Larysy Lukianovej *Edukacja dorosłych. Współczesne strategie i praktyki w Ukrainie i za granicą* stanowi monumentalne opracowanie naukowe, prezentujące w sposób systematyczny i pogłębiony współczesne teorie oraz praktyki edukacji dorosłych w wymiarze krajowym i międzynarodowym.

Autorka, wybitna badaczka z Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, oparła swoje dzieło na niezwykle szerokiej bazie źródłowej obejmującej 763 publikacje, w tym 544 w językach obcych. Książka, licząca sześć rozdziałów, ukazuje rozwój idei uczenia się przez całe życie, analizuje pojęcie andragogiki, proces kształcenia dorosłych, rolę edukatorów oraz modele przygotowania kadr dla edukacji dorosłych.

W recenzji podkreślono klarowną strukturę pracy, jej wysoki poziom merytoryczny i metodologiczny, bogactwo odniesień do literatury światowej oraz trafność wniosków dotyczących

potrzeb rozwoju ponadnarodowego systemu edukacji dorosłych. Książkę należy uznać za nowoczesny europejski podręcznik andragogiki, który w znaczący sposób wzbogaca dorobek nauk o edukacji dorosłych. Dlatego rekomendowana jest potrzeba jej tłumaczenia na inne języki z uwagi na jej międzynarodową wartość poznawczą.

Kontekst historyczno-społeczny publikacji

Uzyskanie niepodległości przez Ukrainę (z dniem 24 sierpnia 1991 r.) zapoczątkowało w niej kolejny głęboki zwrot kulturowy. Wyrażał się on w odejściu tego kraju od dominacji kultury radzieckiej o treściach rosyjskich (i rusyfikujących) i wyraźniejsze skupienie życia umysłowego jej obywateli na treściach rodzimych – ukraińskich. Tak rozpoczął się proces stale pogłębianej ukrajinizacji poszczególnych obszarów: politycznego, społecznego, kulturalnego i naukowego tego kraju. Jednym z tych obszarów była oświata szkolna i ukraińska myśl pedagogiczna. Wyrazem tworzenia nowej i niezależnej od treści innych, często obcych ukraińskiej myśli pedagogicznej, stały się książki głównych przedstawicieli rodzimej teorii pedagogicznej. Wcześniejsza bowiem teoria pedagogiczna tworzona przez myślicieli i praktyków ukraińskich „wtopiona” była w naukę rosyjską. Przykładem działalności eksperymentalna Wasyla Suchomlińskiego (1918–1970) w szkole w Pawłyszach oraz niektóre jego głęboko humanistyczne publikacje znane nie tylko w całym ZSRR. Taką była jego książka *Oddaję serce dzieciom*, wydana w 30 językach. Miała ona w sumie 54 wydania¹.

Tworzenie nowej i niezależnej myśli pedagogicznej po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości rozpoczął Profesor Iwan Andrejewicz Zjazun (1938–2014) – początkowo rektor Połtawskiego Państwowego Instytutu Pedagogicznego, następnie pierwszy minister oświaty (1990–1992) niepodległej Ukrainy i akademik, wybitny teoretyk (kilka prac, w tym *Podstawy mistrzostwa pedagogicznego* – red. 1989) mistrzostwa w pracy pedagogicznej osiąganego przez nauczycieli².

Współpracownikiem i kontynuatorem działań I.A. Zjazuna na polu organizacji ukraińskiej oświaty była Profesor Nella Grigoriwna Nyczkało, absolwentka studiów pedagogicznych na Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki. Początkowo pracowała jako współautorka rządowych dokumentów i programów dotyczących kształcenia zawodowego w szkole. Następnie, po uzyskaniu stosownych stopni naukowych i tytułu naukowego profesora, przeszła do pracy w Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. W jej dorobku naukowym jest kilka książek (m.in. *Kształcenie zawodowe w Polsce i Ukrainie* – 2008 r.), także zbiorowych³ oraz koło 650

¹ M. Bybluk (2007). *Suchomliński Wasyl. Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie, Warszawa: „Żak”, tom VI, s. 15–17.

² I.A. Zjazun (red.). (2005). *Mistrzostwo pedagogiczne*. Warszawa – Radom: Instytut Technologii Eksploatacji.

³ N.G. Nyczkało (red.) (2009). *Filozofia mistrzostwa pedagogicznego*. Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji.

artykułów, raportów z badań kształcenia zawodowego i zawodowej edukacji dorosłych w Ukrainie i za granicą. Profesor Nella G. Nyczkało współpracuje w tym obszarze badań z czołowymi reprezentantami nauk pedagogicznych w Polsce. Jest inicjatorem i stałym organizatorem Form Naukowe Polska–Ukraina i Ukraina–Polska.

Trzecim znanym teoretykiem oświaty i wychowania, a konkretnie ich wybitnym filozofem we współczesnej Ukrainie jest Profesor Wasyl Gregorowicz Kremień. Były minister oświaty i nauki, obecnie – prezydent Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. Ten znany polityk i organizator edukacji jest także wybitnym filozofem oświaty, autorem znanych i uznanych publikacji. Przykładem – wydane także w języku polskim – *Filozofia edukacji* (2008)⁴ oraz *Filozofia antropocentryzmu w edukacyjnej przestrzeni* (2011)⁵ i in.

Do wymienionego grona wybitnych przedstawicieli nauk humanistycznych Ukrainy, odnowicieli ukraińskiej myśli pedagogicznej i filozofii edukacji należy Larysa Lukianova. Uczona, również zasłużony członek Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy z tytułem profesora, jest zasłużona na polu rozwoju nauki i techniki Ukrainy. Aktualnie jest dyrektorem Instytutu Edukacji i Kształcenia Dorosłych im. Iwana A. Zjazuna Narodowej Akademii Pedagogicznych Nauk Ukrainy. Przedmiotem zainteresowań poznawczych i pracy badawczej oraz publikacji są rozległe zagadnienia: andragogiki, pedagogiki porównawczej, pedagogiki społecznej i edukacji pedagogicznej nauczycieli. W szczególności profesor Larysa Lukianova organizuje i realizuje w tych obszarach fundamentalne badania teoretyczno-metodologiczne i metodyczne. Zajmuje się także organizacją systemów edukacji dorosłych w innych krajach. Z wymienionych obszarów napisała (autorstwo i współautorstwo) ponad 460 prac naukowych i metodycznych. Są wśród nich: podręczniki, monografie, artykuły i komunikaty z badań, poradniki metodyczne oraz in. Wymieniona jest też redaktorem kilku zbiorowych prac naukowych oraz wchodzi w skład zespołów redakcyjnych poczytnych czasopism naukowych ukraińskich i zagranicznych, w tym także polskich (np. Rada Programowa „Edukacji Ustawicznej Dorosłych”). Profesor Larysa Lukianova jest także założycielką i przewodniczącą Ukraińskiego Towarzystwa Edukacji Dorosłych, założycielem i przewodniczącym naukowej szkoły o nazwie Problemy Teorii i Metodyki Zawodowej Edukacji Dorosłych, przygotowania i rozwoju zawodowego, a także komparatystyki. Nie można też nie wspomnieć o współpracy profesor ze szkołami wyższymi w Polsce (zajęcia dydaktyczne), uczestnictwie w wielu konferencjach naukowych w naszym kraju, a także uczestnictwie w spotkaniach polskich i ukraińskich pedagogów o nazwie Forum Naukowe Polska–Ukraina i Ukraina–Polska.

⁴ W.G. Kremień (2008). *Filozofia edukacji*. Radom: Instytut Technologii Eksploatacji.

⁵ W.G. Kremień (2011). *Filozofia antropocentryzmu w edukacyjnej przestrzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji.

Analiza treści i główne problemy podjęte w monografii

Najnowszym dziełem naukowym Profesor Larysy Lukianovej jest monumentalna publikacja pt. *Edukacja dorosłych. Współczesne strategie i praktyki w Ukrainie i za granicą*⁶. Podstawa źródłowa tego dzieła jest rozległa. Autorka przygotowując ją w pierwszym rzędzie odwołała się do wyników własnych badań i doświadczeń wyniesionych z własnej praktyki kształcenia dorosłych, zwłaszcza zawodowego. Następnie szczegółowo przeanalizowała współczesne dokumenty urzędowe traktujące o rozwoju i sytuacji oraz warunkach rozwoju oświaty dorosłych zarówno w Ukrainie, jak i instytucjach międzynarodowych. Wśród tych ostatnich znalazły się m.in. dokumenty (plany rozwoju, zalecenia i instrukcje dotyczące praktyki edukacyjnej, sprawozdania z działalności, materiały statystyczne itp.) Komisji Europejskiej, UNESCO, OECD i in. Wreszcie, niemal z benedyktyńską starannością, przeanalizowała ukraińskie publikacje z obszaru teorii i praktyki kształcenia ludzi dorosłych oraz liczne publikacje zagraniczne: europejskie i amerykańskie, w tym np. „szteandarową” książkę Malcolma S. Knowlesa (oraz dwu jego współpracowników: E.F. Holtona III i R.A. Swansona) pt. *Edukacja dorosłych* uchodzącego za ojca andragogiki w Stanach Zjednoczonych. Przygotowując dzieło Autorka w sumie przeanalizowała zawartość 763 publikacji – o czym wspomina na s. 14 – w tym 544 w językach zagranicznych. O rozległości i rozmachu tego wysiłku informuje bibliografia (47 stron) załączona do pracy. To imponujące przedsięwzięcie nie pozostało bez pozytywnego wpływu na wysoką jakość omawianego dzieła.

Omawiana publikacja ma zwartą i jasną (klarowną) strukturę logiczną. Jej treść podzielona została na dwie części, zbliżone wielkością do siebie. W części pierwszej (trzy rozdziały) Profesor Larysa Lukianova zobrazowała teoretyczne i metodologiczne zmagania wielu teoretyków w ustaleniu istoty i warunków rozwoju edukacji dorosłych. Część drugą (również trzy rozdziały) poświęciła opisowi zmagania uczo-nych z wielu krajów w definiowaniu pojęcia „andragogika” oraz psychologicznej i organizacyjnej charakterystyce procesu kształcenia dorosłych (łącznie z charakterystyką rozległej wiedzy o edukatorach ludzi dorosłych).

W rozdziale pierwszym omawianego dzieła Autorka ukazała genezę i rozwój idei edukacji trwającej przez całe życie, ujmując ją jako sprawdzoną strategię indywidualnego oraz zbiorowego doskonalenia poszczególnych osób i ludzkości. Przypomniała odwieczny spór (m.in. różnice poglądów na to zjawisko W. Jamesa i E. Thorndike oraz zwolenników ich stanowisk) o możliwości uczenia się człowieka dorosłego. Sięgając do danych statystycznych Komisji Europejskiej i stosownych raportów UNESCO, ukazała ilościowe wskaźniki uczących się dorosłych w wielu krajach świata oraz liczne uwarunkowania tego zjawiska. Zasygnalizowała też potrzebę wiarygodnych i dokładnych badań naukowych procesu kształcenia dorosłych i jego licznych uwarunkowań.

⁶ L. Lukianova (2025). *Oświata dorosłych. Suczasnii strategii i praktyki w Ukrainie i za granicą*. Kiew: Talkom, s. 592.

Rozdział drugi rozprawy zawiera holistyczną charakterystykę edukacji dorosłych jako konstrukcji obejmującej różne „szczegółowe” działania edukacyjne. Opowiadając się za klasyczną trójkomponentową (formalna, nieformalna i nieoficjalna) koncepcją edukacji dorosłych scharakteryzowała cywilizacyjne stymulatory jej rozwoju. Na tym tle Autorka zobrazowała światowe tendencje rozwoju systemu oświaty, jego instytucjonalizację oraz główne modele walidacji kształcenia formowane we współczesnym świecie. Na tle takiej charakterystyki Autorka ukazała strukturę nowoczesnego ukraińskiego systemu edukacji dorosłych oraz zasygnalizowała transformację, jaka się w niej dokonała w ostatnich latach pod wpływem tendencji globalnych. Omówiła też starania o wsparcie legislacyjne edukacji dorosłych na Ukrainie.

Trzeci rozdział omawianej publikacji Profesor Larysy Lukianovej, ostatni w części pierwszej, poświęcony został edukacji dorosłych za granicą (Ukrainy). Ukazana ona została w trzech wymiarach. Pierwszy to charakterystyka systemów tej edukacji w krajach o długich tradycjach zorganizowanego kształcenia dorosłych (Wielka Brytania, Grecja, USA, Skandynawia, Polska, Kanada i in.). Zdaniem Autorki innowacyjne idee z omówionych systemów zagranicznych kształcenia dorosłych można z powodzeniem wdrożyć w systemie edukacji dorosłych współczesnej Ukrainy. Drugi wymiar opisu zagranicznej edukacji dorosłych to charakterystyka regulacji prawnej tej edukacji w wybranych krajach europejskich, USA i Kanadzie. Ta regulacja to – zdaniem uczzonej – wkład władz poszczególnych państw i wielu instytucji (przedsiębiorstw gospodarczych, samorządu, stowarzyszeń społecznych i in.) w rozwój i stymulowanie edukacji dorosłych. Ramy prawne edukacji dorosłych są w wielu krajach – zdaniem Autorki – mocno rozbudowane. Można je podzielić na dwie grupy aktów prawnych 1) ogólne – dotyczące interpretacji edukacji dorosłych jako całości i 2) szczegółowe – określające formy i proces praktyki edukacyjnej z dorosłymi. Końcowa część rozdziału trzeciego omawianej książki to (wymiar trzeci) szczegółowa analiza zagranicznych systemów kształcenia i doskonalenia kadr (edukatorów) edukacji dorosłych. Proces ten w każdym kraju przebiega odmiennie i dla niego specyficznie, co nie oznacza, że nie można się w nim doszukać trendów wspólnych.

Rozdział czwarty dzieła Profesor Larysy Lukianovej ukazuje rezultaty jej komparatystycznej analizy andragogiki jako nauki o procesie nauczania i uczenia się ludzi dorosłych. Na jego początku autorka ukazuje (różne) rozumienie pojęcia „andragogika” w ujęciu wielu europejskich (np. J. Rosenstock, F. Pegler) i amerykańskich (E. Lindemann, M. Knowles) teoretyków edukacji dorosłych. Sygnalizuje, że Amerykanie przejęli wiele od Europejczyków, ale i prace amerykańskich myślicieli, teoretyków edukacji dorosłych, wywarły wpływ na rozwój wiedzy andragogicznej w krajach europejskich. Treść tego rozdziału jednoznacznie dowodzi, że do tej pory nie ma wśród teoretyków jednolitego stanowiska odnośnie do miejsca i roli andragogiki w systemie nauk o edukacji i wychowaniu. W kilku krajach zaprzecza się uniezależnieniu się andragogiki jako nauki od ogólnej refleksji na temat edukacji i wychowania. W innych uznaje się ją za „dojrzałą” naukę autonomiczną.

na o wyrażnie określonym przedmiocie badań, jakim jest ludzkie, wielopostaciowe uczenie się w okresie dorosłości. Autorka rozprawy w szczególności odnosi się akceptująco do andragogicznej teorii uczenia się ludzi dorosłych opracowanej przez M. Knowlesa. Jest to bowiem jej zdaniem najbardziej „dojrzała” interpretacja tego procesu. Wskazuje na trzy komponenty opracowanego przez niego andragogicznego modelu procesu uczenia i nauczania dorosłych. Są to: 1) cele i zadania, 2) cechy (indywidualne, przedmiotowe i sytuacyjne), 3) zasady (ogólne – dydaktyczne, i szczegółowe – andragogiczne) nauczania i uczenia się dorosłych.

Rozdział piąty omawianego dzieła zawiera psychologiczną charakterystykę ludzi dorosłych oraz andragogiczny opis procesu kształcenia dorosłych. Rozpoczyna go omówienie tworzonych przez różnych psychologów (Ericsson, Harighurst i in.) teorii rozwoju psychicznego człowieka dorosłego. Po tym Autorka przypomina dwie grupy – wspomnianych już – opinii na temat możliwości kształcenia dorosłych; negatywną W. Jamesa i W. Lovella ograniczającą możliwości uczenia się do 21 lat życia i optymistyczną A. Hubermana, E. Thorndike i in. rozciągającą te możliwości na całe długie ludzkie życie. Kolejna część omawianego rozdziału charakteryzuje rolę motywacji w uczeniu się dorosłych i możliwość (kilka modeli) wpływu organizatorów edukacji na tę motywację. Motywacja zależy bowiem od wielu czynników tworzących środowisko uczącego się dorosłego, a czynniki te i tworzone przez nie warunki uczenia się ulegają u ludzi dorosłych częstym zmianom. Nieco dalej w rozdziale tym Autorka szczegółowo analizuje ważną teorię uczenia się przez doświadczenie D. A. Kolba. Charakteryzuje cykl tego uczenia się oraz dostosowane do niego style i metody zdobywania wiedzy oraz umiejętności. Uzasadnia także, że wyodrębnione style uczenia się to rodzaje złożonych strategii z pogranicza psychologii, nauk przyrodniczych oraz pedagogiki. Style te określone zostały w rozprawie jako: adaptacyjny, dywergencyjny, asymilacyjny i konwergencyjny, a każdy z nich realizowany jest odpowiednimi, nieco innymi, metodami nauczania i uczenia się. Niejako dodatkowo Autorka omawia w rozdziale główne założenia modeli organizacyjnych (w tym model „Six Stages of Learning” i model „Five Levels of Learning”) tego uczenia się.

Rozdział szósty w rozprawie, ostatni w książce, poświęcony został nauczycielom (edukatorom) dorosłych. Autorka przypominała w nim różne ich klasyfikację, sporządzane przez rozmaitych autorów, wymagane kompetencje kluczowe osób tę profesję reprezentujących (merytoryczne, projektowo – techniczną, organizacyjno – diagnostyczną oraz andragogiczne) jako niezbędny warunek efektywnego pełnienia funkcji nauczycielskich w kształceniu dorosłych. Mówiąc nieco inaczej: Autorka wykazała, że edukatorzy dorosłych muszą dzisiaj posiadać (jest to model ich kompetencji) trzy warstwy kompetencji; warstwa działań (13 obszarów działalności), warstwa kontekstu i warstwa kompetencji (12 kompetencji). Po ukazaniu wymagań kwalifikacyjnych stawianych współczesnym edukatorom ludzi dorosłych Autorka zaprezentowała, na przyszłość, dwa modele kształcenia kadr dla systemu edukacji dorosłych. Pierwszy to model akademicki z dominacją w programie teo-

retycznych podstaw edukacji dorosłych. Drugi to model praktyczno-kontekstowy polegający na połączeniu edukacji teoretycznej z dobrą praktyką przy wyraźnej przewadze treści praktycznych. Lektura tego ważnego rozdziału nasuwa wniosek o konieczności opracowania efektywnego ponadnarodowego systemu przygotowywania i doskonalenia kadr edukacji dorosłych.

Rekomendacje i perspektywy upowszechnienia publikacji

Tak skonstruowana rozprawa robi wrażenie traktatu, który w sposób klarowny ukazuje całokształt zagadnień (problemów) współczesnej teorii i praktyki kształcenia dorosłych w skali nie tyle ukraińskiej, co europejskiej, a nawet globalnej (światowej). Jest ona kolejnym okazałym dokumentem dowodzącym wysokiego poziomu teorii i praktyki kształcenia dorosłych (czyli andragogiki) w Ukrainie. Wcześniejszym potwierdzeniem tego poziomu jest poczytny encyklopedyczny słownik oświaty dorosłych przygotowany przez ponad 170 autorów pod redakcją B.F. Kremienia i O.B. Kowbasjuka⁷. Przygotowanie omówionej tutaj książki dowodzi ogromnej pracowitości oraz rozległej i głębokiej erudycji Profesor Larysy Lukianovej. Erudycji nie tylko w dziedzinie teorii i praktyki kształcenia i wychowania ludzi dorosłych, ale szeroko pojętych nauk humanistycznych.

Sygnalizowane zalety merytoryczne, metodologiczne i pragmatyczne omówionego dzieła Profesor Larysy Lukianovej jednoznacznie wskazują na konieczność przełożenia go na języki obce, w trosce o to, by jego treść udostępnić teoretykom i praktykom kształcenia dorosłych innych krajów.

prof. zw. dr hab. Tadeusz Aleksander

⁷ B. Kremień, B. Kowbasjuk (red.). (2014). *Oświta dorosłych. Encyklopedyczny słownik*. Kijów: „Osnowa”.